

Langelandsfortet

Langelandsfortet (14) blev bygget under den kolde krig. Fortet var i funktion fra 1953 til 1993, hvor Miljøministeriet overtog areal og anlæg. Driften varetages af Langelands Museum. Du kan opleve et komplet anlæg med blandt andet ild-ledecentral, mandskabsrum og 150 mm kanoner. Desuden kan du opleve fly og flådefartøjer fra perioden. Således er en af Danmarks sidste ubåde "Springeren" udstillet ved Fortet. Der er adgang på Museum Langelandsfort fra 15. maj - 31. oktober. Se også www.langelandsmuseum.dk.

Mere natur på Sydlangeland

Miljøministeriet har siden 1970-erne købt store arealer på Sydlangeland. Formålet med køb af landbrugsarealer er blandt andet at skabe bedre levesteder for dyr og planter og at plante skov på det skovfattede Sydlangeland. Store områder er tilplantet med løvtræer, områder er udlagt til afgræsning og det resterende landbrug foregår uden sprøjtemidler og med begrænset gødsning. Det åbne landskab med græs og urter giver gode levevilkår for mange vilde dyr, der har trange kår i det moderne landbrugsland for eksempel vibe, sanglærke og agerhøne. På arealerne findes mange stengærder. Her lever blandt andet markfirben, halsbåndmus og markmus, og på stenene vokser forskellige laver. Søgård Sø (10) og den lille sø nord for Søgård er dannet, fordi udpumpningen af vand fra de fugtige områder blev stoppet, da staten overtog ejendommen. Nu er her et rigt fugleliv med ænder og vadefugle. Mange ænder og grågæs holder til skiftevis på Søgård Sø og Keldsnor (11).

Andre steder er der skabt enge og vandhuller. Søen ved Ørnehøj (5) blev gravet i 1992. Her vokser blandt andet kransnålalger og den lille vandsalamander yngler her. Der er gravet flere vandhuller til den sjældne klokkefrø, der er udsat i området i forbindelse med et EU-Life-projekt.

Klokkefrøen har tidligere været udbredt på øerne i Det Sydfynske Øhav, men var omkring 1990 næsten udryddet. Siden da er der skabt nye levesteder for den sjældne padde og bestanden er blevet hjulpet op. Klokkefrøen kan i dag træffes blandt andet på Avernakø, ved Skovsgård på Langeland og på Sydlangeland.

Klise Nor

Klise Nor (15) er en fin strandeng med spændende natur. Det var her de første Exmoor ponyer blev sat ud i sommeren 2003. På grund af de gode erfaringer her besluttede Skov- og Naturstyrelsen at gennemføre det store projekt med udsætning af Exmoor ponyer på det sydligste Langeland.

Velkommen til Sydlangeland

På Sydlangeland findes historiske skove, spændende planter og smukke udsigter. Her græsser de vilde heste. Her er gode muligheder for at fiske langs kysten og du kan opleve trækkende rovfugle, især om efteråret.

Miljø- og Energiministeriet har siden 1980 erhvervet godt 300 ha på Sydlangeland med det formål at forbedre forholdene for naturens og for friluftslivet.

Der er 5 vandreture i området:

Turene ved Exmoor ponyerne

Lille hestetur: Ca. 2,3 km (hvid markering). Turen forløber mest udenfor hegningen, men nord for Gulstav Mose passerer du på et kort stykke (50 m) gennem selve hegningen.

Store hestetur: Ca. 5,3 km (hvid+blå markering). Turen passerer gennem hegningen på lange stræk.

OBS: Du må ikke have din hund med ind i hegningerne hvor ponyerne går. Din hund er velkommen på de andre ture, men den skal være i snor.

Andre ture i området (gul markering)

Turen ved Åbjerg er på ca. 1,5 km, turen i Lunden er på ca. 1 km, mens turen i Østre Gulstav er på ca. 1,8 km.

I fugtigt vejr er det praktisk med gummistøvler, og det kan være vanskeligt at færdes med kørestol og barnevogn.

God tur!

Praktiske oplysninger

Offentlig transport: Rutebilen, der kører mellem Rudkøbing og Bagenkop, passerer tæt forbi området. Stå af ved Gulstavvej eller i Bagenkop.

Toiletter og besøgscenter: Ved Dovns Klint er der toiletter. Ved Dovnsgården er der naturcenter med information om områdets natur- og kulturhistorie.

Lystfiskeri: Lystfiskere mellem 18 og 65 år skal have fisketegn, som købes på posthuset eller på www.fisketegn.dk

Statens arealer på Sydlangeland passes af Fyns Statsskovdistrikt, Sollerup, Sollerupvej 22, 5600 Faaborg, tlf.: 62 65 17 77, e-mail: fyn@sns.dk

● Sydlangeland

Serien »Vandreture« er foldere over udvalgte naturområder. De kan fås på biblioteker og turistbureauer, samt ved indgangene til mange af områderne. Se også www.skovognatur.dk

Miljøministeriet

Skov- og Naturstyrelsen

- forvalter statsejede skove og andre naturområder i hele landet
- tager ved driften hensyn til befolkningens friluftsliv, produktion af træ og beskyttelse af natur- og kulturværdier.

**Skov- og Naturstyrelsen forvalter
190.000 ha skov- og andre naturområder**

Sydlangeland

063-0610 Grafisk tilrettelægning og kort: Parabole. Tryk: Scanprint A/S. Denne tryksag bærer det nordiske miljømærke Svamen. Licensnr. 541 006

Miljøministeriet
Skov- og Naturstyrelsen
Vandreture nr. 63

Hatformede bakker

De hatformede bakker er specielle for Langeland. Bakkerne blev dannet under afslutningen af sidste istid for 15.000 år siden. Der er mere end 1.000 hatformede bakker på Langeland. Blandt dem er de højeste Fakkebjerg (3), Åbjerg (4) og Ørnehøj (5). Fra Fakkebjerg kan du i klart vejr kan se Lolland, Ærø, Als og den nordtyske kyst.

Dovns Klint (6) og Gulstav Klint (7) er rester af hatformede bakker. Af og til skrider en del af klinten ned, og jævnlige falder sten ned på stranden, hvor bølgeslaget med tiden afrunder dem.

Vilde heste

På arealerne ved Dovns Klint (6) og op omkring Søgård, samt ved Klise Nor (15) ved Bagenkop kan du opleve vilde heste.

Vi kalder Exmoor ponyerne på Sydlangeland for "vilde", fordi de får lov at leve i flok og danne deres eget hieraki – med mindst mulig indblanding fra mennesker. Det er spændende og usædvanligt at kunne opleve heste som flokdyr med førerhingst og førerhoppe, der styrer flokkens færden. Exmoor ponyerne går ude hele året, og finder selv deres føde i naturen. Vi har dog mulighed for at fodre, hvis vi får en streng vinter med knaphed på føde.

Exmoor ponyen

I Danmark kendes vildheste fra knoglefund tidligt og sent i jægerstensalderen, for henholdsvis 11.500 - 10.000 og 7.000 - 5.000 år siden. Vildhestene var et attraktivt bytte for stenalderens jægere. Vildhestene forsvandt fra Danmark i takt med at landet blev opdyrket. Man mener at den sidste vildhest i Europa forsvandt omkring 1870.

Vildheste regnes ofte for stppedyr, men har altså også levet i den danske urskov.

Exmoor ponyen minder om fortidens vilde heste, som vi kender fra vores forfædres hulemalerier i Sydeuropa og fra modeller skåret i for eksempel rensdyrtak. Den har et stort, kraftigt hoved, med små afrundede ører, og store, lidt udstående øjne, der næsten kan se horisonten rundt. Næseborene er smalle og kan lukkes, når dyret f.eks. skraber efter føde i sne. Kroppen er bred og muskuløs med kraftige ben. Vinterpelsen består af både uldhår og dækhår. Uldhårene isolerer som en kraftig sweater, mens dækhårene fungerer som vind- og regnjakke. Hårene vender således, at regn- og smeltevand nemt løber af dyret. Sommerpelsen er glat og kort. Exmoor ponyen er mørkebrun, benene er sorte og der er lyse aftegninger om mule og øjne.

Exmoor ponyerne på Sydlangeland

Exmoor ponyerne på Sydlangeland stammer fra Tærø, der ligger mellem Syd-sjælland og Møn. Midt i 1960'erne importerede en forskergruppe to flokke Exmoor ponyer fra øde egne i Storbritannien. Den ene flok græssede på Hallandsåsen, mens den anden kom til Tærø. Hensigten var at tilbagekrydse Exmoor ponyen til den oprindelige vilde pony. Projektet måtte imidlertid opgives. Ponyerne på Hallandsåsen blev solgt, mens ponyerne på Tærø fik lov at passe sig selv. På den måde er ponyerne gennem flere år blevet tilpasset til det danske klima.

Projektet med de vilde heste er et resultat af det tværkommunale samarbejde "Naturturisme i Det Sydfynske Øhav" og Skov- og Naturstyrelsen.

Exmoor ponyerne og besøgende i området

Hvis ponyerne vænner sig til, at mennesker betyder mad og klap, bliver de opsøgende. Det kan være farligt. Hvis hingsten bliver urolig for flokken eller en hoppe ængstes for sit føl, kan reaktionen være kraftige spark.

- Hold afstand til ponyerne – mindst 50 meter.
- Du må ikke fodre og klappe Exmoor ponyerne.
- Lad være med at gå imellem ponyerne og sørg for, at der altid er plads til, at de kan komme væk.
- Lad føllene være i fred.
- Hunde må ikke medtages i hegningerne.

Naturpleje

En vigtig del af Danmarks natur er enge, strandenge, overdrev og moser. Det er naturtyper, der kræver græsning, ellers vil de blive dækket af skov eller rørskov i løbet af få år. Når områderne græsses, kan sollyset nå ned til jordoverfladen. Det betyder at mange forskellige planter kan vokse her. De forskellige plantearter giver føde til mange forskellige dyr. Mange af landets truede planter og dyr hører til på disse græsningskrævende naturtyper.

Traditionelt er Skov- og Naturstyrelsens arealer blevet afgræsset om sommeren med kreaturer eller får. På Sydlangeland sker der nu også helårsgræsning med Exmoor ponyer. Målet er, at tilføre området en øget dynamik, som vil medføre en større artsrigdom.

Stævningskove

Gulstavskovene (1 og 2) og flere af områdets andre småskove er stævningskove. Lokalt kaldes en stævningskov for gærdselsskov, skovhave og stubhave.

Driften af stævningskove foregår således:

Når træerne stævnes (fældes), vokser nye skud frem fra stødets. Træerne kan være flere hundrede år gamle, idet stødende har været stævnet adskillige gange og hver gang sat nye skud. Derfor findes meget store og ofte hule stød i mange stævningskove. Træerne bliver ikke så høje, fordi den regelmæssige stævning betyder, at træerne aldrig når fuld størrelse.

En typisk stævningskov består af mange forskellige træer og buske f.eks. hassel, ask, bævreasp, rødell, eg, elm, navr, tjørn, avnbøg og pil. I stævningskove på Sydlangeland er der registreret 42 arter træer og buske.

Stævningsdrift har været brugt siden slutningen af jægerstenalderen. Grene og stammer blev brugt til mange ting for eksempel fiskegærder, bygnings-tømmer, redskaber, brænde og ikke mindst "gærdsel": Materiale til hegn mellem de dyrkede – og de afgræssede marker.

I dag stævnes træerne med omkring 20 års mellemrum. Træet hugges til flis og anvendes i varmeværker.

Stævningskovenes dyr og planter

Stævningsdriften giver skoven variation. Der er åbne, nystævnede områder, områder med tæt opvækst og områder med større træer og buske. Det giver mange forskellige levesteder med skjul og føde for rådyr, harer, fugle, sommerfugle og mange andre dyr. I vandhullerne yngler brune frøer og lille vand-salamander.

Urtefloraen i stævningskove er i særklasse. I april og først i maj er skovbunden mange steder dækket af hvid anemone. Hulrodet lærkespore og storblomstret kodriver er også almindelige. Her vokser også mere sjældne planter, blandt andet orkideerne tyndakset gøgeurt og ægladet fliglæbe. Du kan også være heldig at finde en skælrod, som er en kødfuldt snylteplante, der vokser på roden af løvtræer og buske.

Naturskov

De sydlangelandske stævningskove har sandsynligvis været drevet som stævningskove i flere hundrede år. Det antages, at de fleste af skovenes planter er efterkommere af Langelands oprindelige vegetation. Gulstavskovene kaldes derfor naturskove. De fleste stævningskove i Danmark er ryddet eller omdannet til almindelig skov. Skov- og Naturstyrelsen ønsker at bevare de sidste danske naturskove, og de sydlangelandske stævningskove bevares derfor af kultur- og naturhistoriske grunde.

Fortidsminder

Sydlangeland er rig på fortidsminder. Lige syd for Hulbjerg ligger Hulbjerg Jættestuen (8), et af Langelands flotteste fortidsminder. I Gulstav Skovene, findes også dysser.

Sydlangeland

Færdsel på arealer med vilde heste:

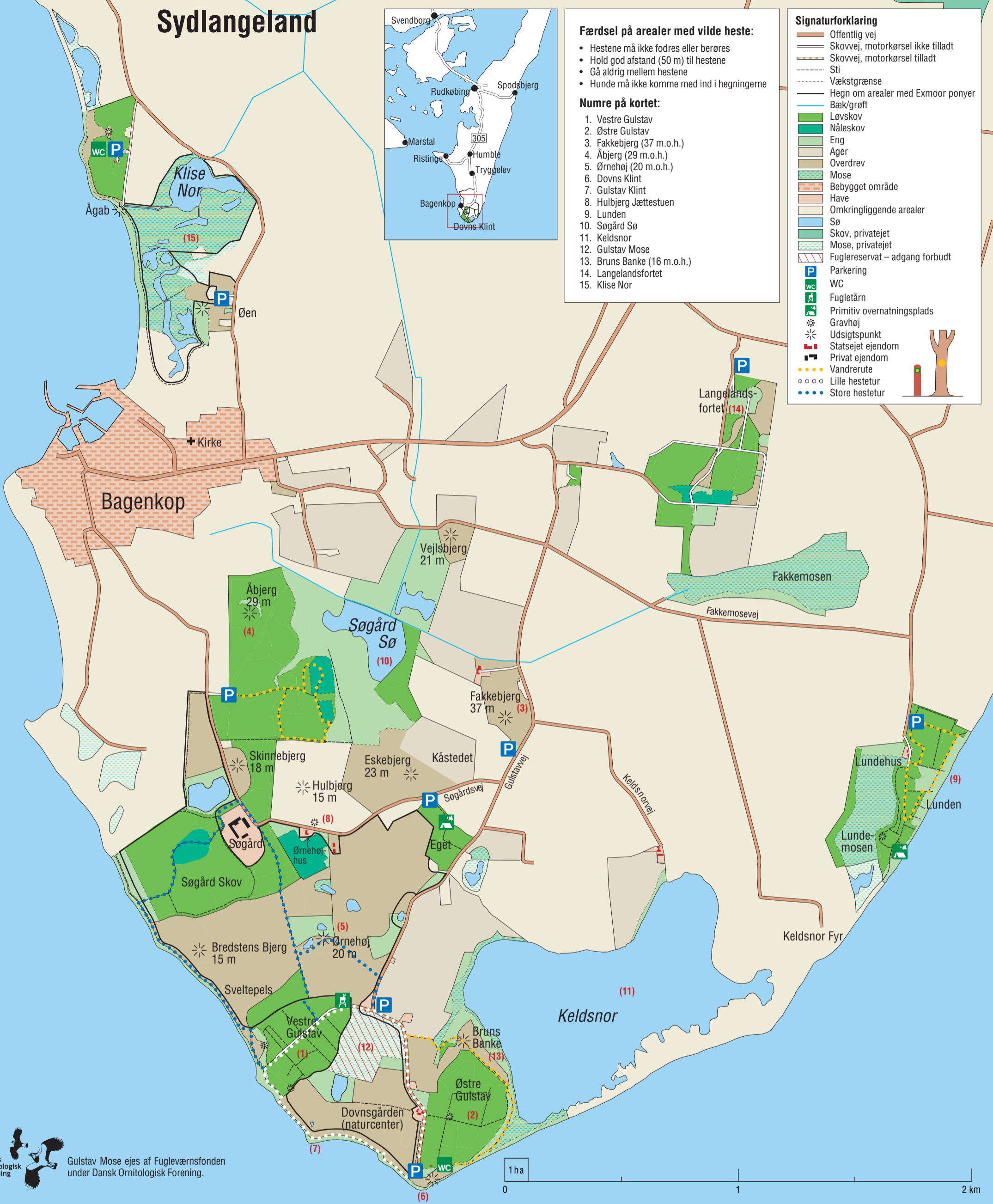
- Hestene må ikke fodres eller berøres
- Hold god afstand (50 m) til hestene
- Gå aldrig mellem hestene
- Hunde må ikke komme med ind i hegningerne

Numre på kortet:

1. Vestre Gulstav
2. Østre Gulstav
3. Fakkebjerg (37 m.o.h.)
4. Åbjerg (29 m.o.h.)
5. Ørnehøj (20 m.o.h.)
6. Dovns Klint
7. Gulstav Klint
8. Hulbjerg Jættestuen
9. Lunden
10. Søgård Sø
11. Keldsnor
12. Gulstav Mose
13. Bruns Banke (16 m.o.h.)
14. Langelandsfortet
15. Klise Nor

Signaturforklaring

- Offentlig vej
- Skovvej, motorkørsel ikke tilladt
- Skovvej, motorkørsel tilladt
- Sti
- Vækstgrænse
- Hegn om arealer med Exmoor ponyer
- Bæk/grøft
- Løvskov
- Nåleskov
- Eng
- Ager
- Overdrev
- Mose
- Bebygget område
- Have
- Omkringliggende arealer
- Sø
- Skov, privatejet
- Mose, privatejet
- Fuglereservat – adgang forbudt
- Parkering
- WC
- Fugletårn
- Primitiv overnatningsplads
- Gravhøj
- Udsigtspunkt
- Statsjagt ejendom
- Privat ejendom
- Vandrerrute
- Lille hestetur
- Store hestetur

Gulstav Mose ejes af Fugleværnsfonden under Dansk Ornitologisk Forening.

Gulstav Mose

Gulstav Mose (12), som ejes af Fugleværnsfonden under Dansk Ornitologisk Forening, drives som fuglereservat. Færdsel i reservatet er forbudt, men benyt fugletårnet lige nord for Gulstav Mose. Mosen indeholder et rigt fugleliv forår og sommer. Du kan blandt andet høre rørdrum og se mange forskellige andefugle samt rødrygget tornskade. Gulstav Mose er levested for et mylder af grønne frøer og engene rundt om mosen har et rigt planteliv. I slutningen af maj kan du opleve tusindvis majgøgeurter i blomst.

Fugletræk

Om efteråret er Sydlangeland et vigtigt område for trækfugle. Fuglene foretrækker at flyve over land så langt som muligt og fra Dovns Klint (6) er der ikke langt til Tyskland. De fleste trækfugle kan opleves når vejret er klart og vinden kommer fra østlige eller sydlige retninger. Du kan se rovfugle som spurvehøg,

hvepsevåge, musvåge, rørhøg og tårnfalk eller mere sjældne arter som fiskeørn og rød glente. Rovfugletrækket opleves bedst fra Gulstav Mose (12), Dovns Klint (6) eller Fakkebjerg (3). På havet syd for Dovns Klint, kan du om foråret opleve et meget stort træk af ederfugl, men du kan også se havlit og andre ænder. På Keldsnor (11) ligger der ofte rastende fugle. Områdets befolkning har fra gammel tid udnyttet denne fødekilde og har drevet jagt på især ænder og gæs.

Lystfiskeri

På sydspidsen af Langeland er der gode betingelser for lystfiskeri med flue, blink eller bundsnøre. Her kan du bl.a. fange fladfisk, havørred, torsk og multe. Hvis fangsten renses på stranden, vil måger og krager hurtigt spise indvoldene. Ved Dovns Klint (6) er der en renseplads. Ordner du fisk her, skal du benytte den affaldssæk, der findes her.

